Cetatea Cavalerilor Nr. 1 (17)/ ianuarie 2022

Cartea Mea e și a Ta!

ISSN 2734-6889
ISSN-L 2734 -688

Albert THOMAS – pe frontul din Moldova[1]

Prof. univ. Dr. Dumitru PREDA

În noaptea de 8 spre 9 mai 1932 se stingea din viaţă, la aproape 55 de ani, Albert Thomas, fost ministru al armamentului (1916–1917), cel dintâi director al Biroului Internaţional al Muncii (1919–1932), instituţie a Societăţii Naţiunilor, personalitate puternică a mişcării socialiste franceze şi internaţionale, „pelerin pasionat al dreptăţii sociale", dar în acelaşi timp unul dintre prietenii de nădejde ai României.

Albert THOMAS (1878–1932)

Brutala despărţire de cel care, „cu ardoare şi eficacitate", cum avea să scrie reputatul profesor Mario Roques, în prefaţa la volumul pe care generalul Vasile Rudeanu[2] îl dedica lui Thomas[3], şi-a manifestat sentimentele faţă de ţara noastră în momentele cele mai complexe şi dificile ale anilor Războiului de Întregire, şi mult după aceea, a fost atunci nu numai remarcată, dar unanim elogiată de instituţii centrale şi personalităţi româneşti, de presă, indiferent de culoarea politică. Un temperament vulcanic şi tenace, un orator având întinse cunoştinţe istorice şi de cultură, plin de imaginaţie creativă, mereu informat şi avizat asupra datelor, oamenilor şi evenimentelor pe care căuta să le gestioneze cu multă responsabilitate, iată omul care, în calitate de ministru şi ambasador extraordinar al guvernului său pe lângă guvernul provizoriu al Rusiei, decidea – şi aceasta în pofida

[1] Fragment din: *România în timpul primului război mondial. Mărturii contemporane,* volumul II (1914–1918)
[2] Asupra autorului, vezi studiul introductiv la ediţiile însemnărilor sale din 1989 (1990, Editura Militară) şi respectiv 2004: General Vasile Rudeanu, *Memorii din timpuri de pace şi de război 1884–1929*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 2004 (ediţie Dumitru Preda, Vasile Akexandrescu).
[3] General Rudeanu, *Contribuţiuni la istoria Războiului pentru Întregirea Neamului. Albert Thomas*, cu o prefaţă de Mario Roques, membru al Institutului Franţei, profesor la Sorbona, Bucureşti, 1934.

„sfaturilor" gazdelor sale – să întreprindă o scurtă, dar necesară vizită în România rămasă liberă, în mai 1917, în ajunul marilor bătălii de la „porţile" Moldovei.[4]

Străduinţele ministrului francez de a ne susţine frontul în faţa solidei maşini de război a Puterilor Centrale, în condiţiile tulburi de pe întinsul şi încă puternicului aliat – Rusia, despre care aminteşte reprezentantul guvernului şi al Marelui Cartier General român pe lângă Comandamentele aliate, aveau să se materializeze prin ordine precise, de prioritate pentru comenzile destinate armatei române, în special după vizita de trei zile din 14/27–17/30 mai 1917 şi contactul direct cu conducerea ţării şi cu ostaşii români. „Trei zile a stat în mijlocul nostru – subliniază Rudeanu – a văzut, a ascultat şi din adâncă simţire ce-i cuprinsese inima a slăvit şi a lăudat […] pe vitejii noştri ostaşi."[5]

„Mi-a fost de-ajuns să văd ostaşii români – afirma cu acel prilej Albert Thomas – pentru a-mi da seama prin ce silinţe, prin câtă tenacitate şi admirabilă răbdare a fost refăcută armata română."[6] Şi tot el continua: „Armata română pe care am admirat-o astăzi de dimineaţa va merge la glorie. Ea va ajuta să se înfăptuiască victoria comună. Ea ştie prea bine că dincolo de Carpaţi, în Transilvania, alţi români sunt în aşteptare, nădăjduind la întregirea naţională. Victoria libertăţii li-o va împlini. Trăiască România întregită şi liberă!"[7]

Mai reamintim încă două episoade: prezenţa sa la ceremonia solemnă de la Universitatea Sorbona din Paris, desfăşurată la 28 iulie 1917, în prezenţa preşedintelui Raymond Poincaré, de înmânare a stindardului sfânt al lui Ştefan cel Mare, ocazie în care Albert Thomas avea să exprime, încă o dată, încrederea în poporul român şi bravii lui luptători, care vor birui în acele săptămâni de foc la Mărăşti, apoi la Mărăşeşti şi Oituz: „Printre toate suvenirurile, nu există pentru mine unul mai mişcător decât ceasurile ce am trăit în România."[8] Apoi demersurile sale în apărarea poziţiei României în eforturile sale de recunoaştere a fruntariilor politice la Conferinţa de pace din 1919–1920.

Publicăm acum, pentru prima dată în traducere la noi, însemnările sale din turneul românesc, incluse în *Jurnalul* apărut în urmă cu aproape o jumătate de veac sub îngrijirea profesorului Ioannis Sinanoglou[9] de la Universitatea Columbia, New York, în cunoscuta revistă „Cahiers du Monde russe et soviétique" (în prezent „Cahiers du monde russe") editată de EHESS-Paris (*École des hautes études en sciences sociales*).

În vizită pe frontul român

Vineri, 12/25 mai 1917. Sosesc dimineaţa, împreună cu Kerenski, la Kamenietz-Podolsk (Cameniţa, Kamianets-Podilskyi, orăşel azi în vestul Ucrainei – *n.n.*).

Conversaţie rapidă cu generalul Brusilov, care îşi exprimă neliniştea în anumite privinţe relativ la armata sa, dar există posibilitatea de acţiune. [...] Spre seară, pornim de la Kamenietz-Podolsk la Cernăuţi, în automobil. Traversăm sate rutene, româneşti, neamuri distincte (aparte) care se aseamănă în multe privinţe cu bascii noştri: nasul mare, ochi negri, părul mare creţ (ondulat), ţăranii purtând bluza strânsă pe corp cu o centură (curea), pălării cu borurile largi, ţărăncile cu corsetele lor de pânză brodate, având pe deasupra un fel de tunică de piele.

---

[4] Despre acest moment istoric, vezi Dumitru Preda, *La Roumanie et l'Entente. Les avatars d'une petite puissance dans une guerre de coalition 1916–1917*, Cavallioti, Bucarest, 2017, p. 154–159.
[5] General Rudeanu, *Contribuţiuni...*, p. 131.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*, p. 134.
[8] *Ibidem*, p. 140.
[9] Acesta avea să ajungă în 1979 în fruntea Consiliului pentru Studii Europene al renumitei Universităţi nord-americane, pe care îl va dirija timp de 20 de ani (mai întâi ca secretar executiv, iar din 1984, ca director executiv) până la pensionarea din 1999.

Seara ajungem la Cernăuţi care, deşi traversat noaptea, ne apăru cu toată însuşirea şi ordinea unui oraş în care se simte civilizaţia germană. Există grădini, palate, circulă tramvaie pe străzi bine ordonate. Cu totul altceva decât oraşele ruseşti.

La ora 9.30 suntem la generalul Kornilov, la locotenenţa Bucovinei. [...] Nu suntem aşteptaţi. [...] Din contră, la miezul nopţii, sunt prevenit că Kerenski e chemat la Odessa şi că probabil nu mi se va alătura la Iaşi. Acesta întreabă dacă renunţ la călătoria mea la Iaşi, ceea ce nu am intenţia să fac. Dar nici nu mă invită la Odessa, cel puţin într-o manieră formală. Mi se părea inutil să fac acest drum.

Sâmbătă, 13/26 mai 1917. Zi în întregime militară. Generalul Kornilov a sosit de două zile, dar încă nu a luat comanda armatei sale. Urmează să i se prezinte, pe rând, diviziile de cavalerie şi regimentele.[...] Părăsim Cernăuţii devreme de dimineaţă, urmând marea rută ce se întinde de-a lungul văii Prutului. Este o şosea largă pe care au trebuit să o parcurgă toate invaziile succesive, o cale pe care automobilele se lansează alături de căruţele ţăranilor care se îndreaptă spre marele oraş.

Divizia de cazaci a fost concentrată lângă un sătuc. Ţăranii, discreţi şi timizi, se ţin la distanţă şi mi se pare ciudat să-i vezi pe toţi copiii în costum mergând grupaţi, cu ochii mari deschişi, în faţa forţei armate ruseşti.

Divizia de cazaci are o ţinută admirabilă. Uniformele albe ale muzicanţilor, mantourile lungi care parcă plutesc ale cavaleriştilor, unul dintre ofiţeri purtând Crucea „Legiunii de Onoare" primite de la Stavka. [...] Mă adresez acestora. Spiritul e excelent. În rezoluţiile care au fost luate, soldaţii diviziei, ca şi ofiţerii au afirmat că pentru ei era o chestiune de onoare, că nu doreau să-şi lase aliaţii să lupte singuri [...], că îşi vor face datoria. Aceasta este o atitudine neobişnuită, mai degrabă de soldaţi, decât de cetăţeni ai revoluţiei. [...]

Ne angajăm apoi pe drumul de munte. E o rută lungă de peste trei ore pe care o efectuăm, pentru a ajunge la primul regiment pe care îl vizităm. [...] Discursul meu e bine primit. Dar, odată terminat, în momentul plecării, un militar (subofiţer – *n.n.*) se apropie şi cere să-mi pună nişte întrebări. Mereu aceleaşi, care rezultă din propaganda leninistă, dar este interesant să constat că aceasta a pătruns până pe front. [...]

Seara revenim să cinăm la statul-major. Suntem la aproape 10 km de front.

De-a lungul întregii zile nu am auzit decât trei lovituri de tun; nu se mai fraternizează poate, dar se menajează. [...] Noaptea ne reîntoarcem la Cernăuţi. Generalul Kornilov pare satisfăcut de turneul său.

Duminică, 14/27 mai 1917, Cernăuţi. Achiziţionez unele ţesături ţărăneşti de la un vechi negustor evreu al cărui magazin a rămas deschis, deşi era duminică. Mă fură pe faţă, dar cu o încăpăţânare personală. Refuză sistematic să accepte vreun aranjament, probabil pentru că sunt cu un ofiţer rus. Se încăpăţânează, la fel, să vorbească doar nemţeşte, nu face nicio speculaţie într-un fel sau altul, spunând doar preţurile, nicio vorbă mai mult. Acest lucru aruncă o lumină asupra sentimentelor populaţia oraşului Cernăuţi, foarte amestecată: români, germani, cehi (de fapt, slovaci – *n.n.*), ruteni, aproximativ în părţi egale, dar care rămâne, cu privire la armata rusă, într-o stare de nelinişte, de teamă, în orice caz, într-o rezervă aproape sistematică.

Întâlnirea cu Sovietul garnizoanei, cu Sovietul armatei şi cu Sovietul diviziei, care urma să se ţină ieri la Cernăuţi, a fost amânată pentru azi-dimineaţa. [...] Este propaganda leninistă care îşi produce efectul chiar şi în acest loc. Rezultatul final [al reuniunii] este cordial, dar lovitura a fost aplicată[10]. [...]

[10] Îngrijorat de acest fenomen extins în cadrul trupelor ruse, inclusive printre ofiţeri, imediat ce va ajunge la Iaşi, Albert Thomas avea să-i comunice şefului guvernului francez Alexandre Ribot, la 29 mai, că efectele unei propagande antialiate se resimt chiar şi la unităţile din prima linie: „Des questions insidieuses au sujet des traités secrets et de l'attitude des socialistes français vis-à-vis de ces traités ont été posées. Je garde confiance, néanmoins, en la possibilité de l'offensive. [...] Mais, s'il apparaît possible de reprendre l'armée en main, il faudrait une forte organisation de propagande pour que soient détruites toutes les légendes répandues dans l'année."

Călătoria cu maşina a fost odihnitoare şi o uşurare. După o vreme, în depărtare, pe dreapta, am zărit linia albastră a Carpaţilor şi apoi am coborât pe văile uşor şerpuitoare ale Moldovei. Am lăsat, tot pe dreapta noastră, oraşul Siret. Trecem frontiera română. După îndelungata traversare a câmpiilor ruseşti, după întâlnirea la rampele tuturor gărilor a soldaţilor ruşi şi a feţelor palide slave, este o surpriză amuzantă să întâlnim un vameş gras, cu faţa brună, cu ochi negri şi mustaţa amplă, al cărui accent pare să-l reamintească pe acela al meridionalilor noştri.

Abia trecută linia convenţională, este curios să traversăm sate unde copiii mişună vioi. Mici prăvălii se aliniază de-a lungul drumului. Aici e viaţă în aer liber ca în sudul nostru. Este interesant să întâlnim pe parcursul şoselei figuri pe care tocmai le-am văzut în Transilvania, aceleaşi cămăşi brodate ale ţărăncilor, aceleaşi pălării, acelaşi păr lung al ţăranilor şi centurile lor de piele cu motive din aramă sau oţel.

Ne întâlnim cu o nuntă care se întorcea de la biserică. Îi fotografiem, iar ei, recunoscând uniformele ofiţerilor, exclamă în franceză: *Vive la France!* [Trăiască Franţa!] Câteva asistente infirmiere sosesc, iar una dintre ele începe să ne vorbească în franceză; regretă că nu pot veni cu noi la Iaşi. E ca şi cum ai fi într-un colţ al Franţei.

La Botoşani, ne întâlnim cu ofiţeri francezi ataşaţi pe lângă Divizia 13 sai Corpul 1 armată. Acolo există o şcoală de aviaţie. Primele lor cuvinte sunt pentru a ne exprima admiraţia faţă de armata română. Găsesc că războiul durează prea mult, dar nu arată nicio demoralizare, iar reconstituirea armatei române îi umple de bucurie.

Urmăm drumul uniform care coboară în Valea Moldovei. Peste tot acelaşi peisaj: câmpuri uşor vălurite, uneori înverzite, uneori arate. Ici şi acolo, nişte pădurici destul de rare. E duminică. În satele evreieşti prin care trecem, toţi sunt afară.

În întâmpinarea noastră, generalul Şcerbacev a trimis un ofiţer rus şi automobile. De-a lungul drumului, românii erau preveniţi. Generalul care comandă Divizia 13 [Ioan Popescu-Sanitaru] ar fi vrut să ne primească, cerând să-i facem o vizită la cantonamentele trupei. Nu putem, dar regretăm atunci când le zărim câţiva kilometri mai departe. Acestea par într-o stare perfectă spre deosebire de cantonamentele ruse.

Sunt barăci cu totul noi, având acoperişul la nivelul solului, aşezate pe pante ce permit uşoara scurgere a ploilor. În maşini, din nou ofiţeri francezi, surprinşi să ne vadă. Când ne apropiem de Iaşi, începem să vedem întreaga vale mlăştinoasă. Un lung şir de vagoane evacuate din Muntenia (Valahia) sunt depozitate acolo. Se pare că românii au pierdut foarte puţin din materialul rulant. Sunt acolo pe câţiva kilometri.

În sfârşit, zărim Iaşii. Pe drum, înaintea noastră rulează automobilul generalului comandant al jandarmeriei rurale. Jandarmii ne salută trecerea, la fel şi locuitorii avertizaţi. Cu o cordialitate caldă şi blândă.

Iaşi arată exact ca unul dintre oraşele noastre mici din sud. Case scunde, mai ales din lemn, în spaţii înverzite, cu copaci înfloriţi. Drumurile sunt însă într-o stare rea. Automobilele se strecoară dintr-o parte în alta, căutând o cale practicabilă.

Suntem găzduiţi la reşedinţa mitropolitului. Un mic palat aparte, unde se întâlnesc destule lucruri vechi şi frumoase cu tapiserii de Louvre şi de *Le Bon Marché* de 15 franci bucata.

Cinăm la Saint-Aulaire. Vorbeşte despre lucrurile din Rusia ca un judecător de la distanţă, dar care le examinează inteligent. El se implică aici în toate aspectele, atât în ce priveşte armata rusa, cât şi armata şi guvernul român. Pare ca este un agent de primă clasă.

Luni. 15/28 mai 1917. *Vizita lui Saint-Aulaire*, *dimineaţă*. Apreciază situaţia din România la fel ca mine; inteligenţa lui Brătianu, dar îi acordă o încredere limitată. În acest moment, fără a lua parte, lasă realizate câteva ameninţări germanofile care pot constitui, pe de altă parte, o contra-asigurare în caz de pericol. Lasă, în mod imprudent, direcţia Siguranţei Generale în mâinile unui om care are anumite

simpatii pentru Germania. Mişcarea din ziua de 1 Mai, mişcare antidinastică condusă de ruşi, nu ar fi fost probabil decât o manevră abilă a acelor cercuri.

Ca şi mine, Saint-Aulaire este convins de necesitatea unei acţiuni viguroase a Franţei şi României. Nu este vorba aici numai de simpatiile externe, ci de posibilitatea unei acţiuni foarte viguroase şi fecunde din punct de vedere economic şi intelectual.

Vizită a jurnaliştilor. Declaraţia este reprodusă de [ziarul] „l'Indépendance roumaine".

Deplasare la Consiliul de Miniştri care se ţine în vila unuia din membrii Cabinetului. Primire cordială. Sunt rugat să expun imediat impresiile mele despre situaţia rusă. Românii, desigur, rămân îngrijoraţi. Îndelungata lor istorie le-a adus multe trădări din partea ruşilor. Revoluţia nu va fi, oare, semnalul unui nou eşec? În fine, am suferit foarte mult de la sosirea trupelor ruseşti în ţară.

Conversaţie prelungită cu Brătianu. Se arată foarte îngrijorat de ştirea privind revizuirea obiectivelor de război. Ştie despre intenţiile lui Lloyd-George, dar este uimit de textul noii note transmise de Anglia [Marea Britanie] Rusiei şi subliniază cu îngrijorare că în aceasta nu există nicio menţiune referitoare la România. Îi spun că, în opinia mea, nu pot exista două politici faţă de el. Nu poate ca, în numele tratatelor, să se opună veleităţilor Rusiei, dar trebuie să se asigure ca revendicările româneşti să apară în concordanţă cu obiectivele democratice ale războiului. Se pare că a înţeles imediat.

Dejun la Brătianu. La cafea au sosit şi ofiţeri de-ai noştri, par bine familiarizaţi cu guvernul român.

Vizită la Şcoala de aviaţie împreună cu Berthelot. Foarte bine instalată în abatorul de la Iaşi. Sunt mici ateliere model montate aici. Au fost instalate veritabile ateliere de construcţie pentru lemn. Echipamentul francez este întreţinut în mod permanent. Sunt aparate „Maurice Farman" şi „Nieuport". Nu există modele noi. Ar fi nevoie de avioane foarte rapide şi foarte moderne de luptat împotriva avioanelor de acelaşi tip pe care germanii le-au adus pe frontul român.

Vizită la aerodrom, care este, de asemenea, în stare foarte bună.

Mă reîntorc cu ministrul de la Război până la Subcomisia de reforme a Camerei Deputaţilor. Actualul Parlament în funcţiune este un parlament constituant, adică are dreptul de a reface legile constituţionale. Scopul Partidului Liberal este de a da imediat votul universal şi reforma agrară. La Iaşi, se estimează, într-o manieră generală, că partidul se îngrijeşte puţin cam târziu de realizarea acestui program. Totuşi, toată lumea recunoaşte că, dacă ambele reforme sunt realizate, acesta va fi capabil să aibă o mare eficacitate în privinţa viitorului războiului.

În ceea ce priveşte reforma agrară, este vorba de a limita la 500 de hectare marile proprietăţi, de a expropria cu despăgubire două milioane şi jumătate de hectare care vor fi apoi acordate ţăranilor, mijlocind anumite redevenţe şi obligaţii din punctul de vedere al culturilor. Reforma însăşi este destul de interesantă. Poate avea o mare influenţă asupra propagandei româneşti în România aflată încă sub ocupaţie. Dar dintr-un alt punct de vedere, ea este făcută de Partidul Liberal, adică de partidul proprietăţii imobiliare şi se constituie într-un fel de regrupare a proprietăţii funciare, de care băncile şi alte organisme financiare, în acord cu actualul partid, vor fi cele dintâi care vor profita.

[Ora] *5.30. Audienţă la Rege*. La prima vedere, pare a fi un prost şi un fel de *minus habens*[11], repetând automat ultimele cuvinte pe care tocmai le-ai spus. Dar, în timpul discuţiilor cu el, reiese că este mai inteligent decât în aparenţă.

El este acceptat de toate partidele şi, la ora actuală, nu există în România, în afară de Rakovski[12], niciun partizan antidinastic. Este considerat o persoană mai democratică chiar decât miniştrii săi. Unii

[11] *Minus habens* – persoană de o mare mediocritate intelectuală.

[12] Christian G. Rakovski (1873–1941), medic de origine bulgară, lider socialist de stânga, ulterior comunist. Având proprietăţi în zona Mangaliei şi obţinând cetăţenia română, între 1903–1917 a jucat un rol important în mişcarea social-democrată din România. Francis Conte, *Christian Rakovski: A Political Biography*, New York, 1989. Despre viaţa şi activitatea din România, vezi Stelian Tănase, *Racovski. Dosar secret*, Iaşi, 2008.

oameni politici apreciază că, atunci când Brătianu va realiza reformele sale, poate, se va separa de acesta mergând mai la stânga.

În mod firesc vorbim despre război, despre reconstrucţia armatei române, despre Misiunea Militară Franceză, de plecarea apropiată a lui Berthelot[13] etc.

Ora 8.00. Cină la rege. Campament de refugiaţi, dar mâncarea [servită] nu pare a fi dintr-o ţară aflată în stare de raţionalizare. Proiect de călătorie a prinţului moştenitor în Franţa. Discutăm despre artilerie, spitale etc. Conversaţia ia o turnură uşor familiară odată cu sărutul mitropolitului.

Marţi, 16/29 mai 1917

O zi militară. Plecare de dimineaţă, la ora 6.00, împreună cu Brătianu. Pe tot parcursul drumului mi-a povestit despre ambiţiile României, expunându-mi cu harta în mână convenţia politică şi justificarea acesteia. Ca să spun adevărul, pentru tot ceea ce priveşte Banatul Timişoarei[14], nu sunt decât în parte de acord. Îmi pare, chiar prin intermediul explicaţiilor sale, că majoritatea populaţiei este sârbă şi că, potrivit lui Saint-Aulaire, ar fi bine ca, în această parte, să evităm în viitor un război între sârbi şi români.

Concepţia lui Brătianu rezultă mai mult din considerente etnice şi geografice sau politice decât din pure considerente morale. Din punct de vedere moral, el nu-mi poate da decât puţine indicii cu privire la dorinţa românilor, care nu sunt încă eliberaţi să revină la ţara lor. Se pare că, totuşi, aceasta este situaţia în partea Ungariei. În ce priveşte Banatul, nu poate fi aceeaşi. Dar şi faţă de Ungaria, pretenţiile sale depăşesc Transilvania.

El îmi cere ca, în discursurile mele, atunci când mă refer la Transilvania, să nu fac precizări, ci să folosesc termeni care să includă şi pe alţii decât [pe românii] din Transilvania. Impresia mea este că aici e vorba de politică de expansiune [în text, un imperialism] care va trebui să fie uşor corectată.

Insist pe lângă el cu privire la sfaturile date cu o zi înainte: de a face propagandă în Bucovina şi în alte părţi, pentru a încerca să stimuleze sentimentele proromâneşti, şi a nu se lăsa surprins, în perioada de după încheierea păcii, de o propagandă externă dirijată direct împotriva obiectivelor României.

Întreaga lui explicaţie este, de altfel, extraordinar de interesantă. Amestecul surprinzător de etnii din regiune, suprapunerea lor de-a lungul unor secole de istorie, situaţia specială a coloniilor (oraşelor-cetăţi – *n.n.*) săseşti invadate treptat de ţăranii români, care, stabiliţi mai întâi în suburbii, pătrund treptat în oraş şi înlocuiesc prin familia lor numeroasă fiul unic al saşilor – care constituie populaţia lucrătoare a Timişoarei – toate acestea constituie un ansamblu cu adevărat fascinant.

Sosim la gara unde ne aşteaptă trenul regal. Garda este aliniată de-a lungul trenului. Primarul şi consilierii oraşului aduc pe o tavă pâine şi sare. Imnul românesc. Salutări. Plecăm.

Manevrele Diviziei 13. Cinci ore sub soare. Exerciţiu destul de bine conceput. Terenul noroios nu ne permite să observăm dacă instrucţiunile referitoare la valul de asalt au fost bine executate. Artileriştii par buni. Micul [tun] de 45 mm care apără bastionul Bucureşti, mobilizat în spatele infanteriei, prin precizia sa, îi conferă servicii remarcabile. Reglarea tirului de către avioane pentru o baterie de 105 mm se face [la fel] bine. În ansamblu, avem o bună impresie.

Defilare. Revistă [a trupelor]. În mod incontestabil, în întregul ei, această divizie reconstituită pare excelentă. Oamenii şi caii s-au recuperat. Ar trebui să fie sporită hrana soldaţilor, dar asistăm la o adevărată renaştere.

Îmbrăcămintea lor, pe de altă parte, dă o impresie puternică. S-a luat de ici de colo, cum ar fi pielea, pânza, tot ceea ce putea servi [pentru confecţionare]. S-a încercat să se realizeze o îmbrăcăminte

---

[13] Referire la încercarea de îndepărtare a generalului Berthelot din fruntea Misiunii Franceze în primăvara lui 1917, fără succes însă, datorită şi sprijinului regelui României şi premierului Brătianu.

[14] Asupra problemelor privind vechea provincie românească, care au cauzat serioase contradicţii în rândul Antantei, între România şi Serbia, vezi Ionela-Felicia Moscovici, *La France et le Banat entre 1916–1919, les convulsions de la guerre et de la paix, particulierement l'evolution des rapports entre la Roumanie et l'Entente vis-a-vis la question du Banat* [Strasbourg], 2013.

uniformă, dar de la o divizie la alta aceasta variază. Toate acestea arată perseverenţă şi răbdare, ceea ce este admirabil. Meritul revine, în bună parte, Misiunii Franceze. Când soldaţii defilează cu căştile pe capul lor, aşa cum spunea Berthelot, ne amintesc de soldaţii noştri.

Când regele distribuie decoraţii, îi putem admira mai îndeaproape: un chip sincer, deschis, o privire hotărâtă, dreaptă. Simplitate şi decizie. Le lipseşte, se spune, spiritul de iniţiativă, dar sunt extrem de ascultători şi dornici să înveţe.

Traversăm apoi în maşină o zonă împădurită, săracă, cu mici case joase, locuită în special de o populaţie evreiască.

Ni s-a pregătit un prânz de ţară într-un cadru minunat, înconjurat de dealuri împădurite. A fost ridicat un adăpost din ramuri. Dejunul are loc într-o atmosferă plină de simpatie şi cordialitate. La o oarecare distanţă cântă muzica unui regiment. La anumite intervale se fac auziţi şi ţiganii, mobilizaţi şi ei. Sunt cântecele melancolice de robie. La cererea regelui, ni se cântă o melodie populară recentă, singura produsă pe timp de război şi care are un ton complet diferit de entuziasm şi libertate. Toasturi.

După prânz, exerciţii cu grenade, conduse de căpitanul Omessa, fost ofiţer de informaţii.

Îl lăsăm pe rege, care merge să viziteze spitale, şi mă întorc cu viteză maximă împreună cu prinţul regal. Pe drumurile desfundate ale României, onoarea regală vrea să atingem o sută [de kilometri] pe oră.

Întoarcerea la Iaşi. Prânz la Brătianu. Violonistul Ciolac[15] care, se zice, că nu cunoaşte vreo notă muzicală, ne înveseleşte cu măiestria sa.

De-acolo plec pentru a merge la *mitingul ruşilor*. Am ţinut, într-adevăr, să vizitez armata rusă. Saint-Aulaire, care mi se pare, în mod incontestabil, foarte inteligent, are un agent care întreţine relaţii cu preşedintele sovietului, un locotenent, inteligent de altfel, pe nume Orlov. La întrunire, ţinută într-o sală arhiplină, amintind de unele din cinematografele din suburbiile noastre, soldaţii ruşi sunt înghesuiţi gata să se prăbuşească de pe scaun. Sunt din toate părţile. Cu mare greutate a fost rezervat un loc la mijloc pentru birou şi pentru mine. Au fost aduşi seara direct de pe front, în camioane. Uralele lor sunt frenetice. Starea de spirit pare excelentă. Din păcate, traducerea nu este la aceeaşi înălţime. A fost nevoie să încercăm succesiv trei interpreţi pentru a fi un pic înţeleşi şi, din nou, nuanţele nu au fost redate. Cu toate acestea, în ciuda unor rezerve care au însoţit obişnuitele declaraţii privind Alsacia-Lorena şi reparaţiile, entuziasmul este considerabil. Orlov a putut să facă ceea ce niciun vorbitor rus nu ar fi putut face până acum: să laude muniţia trimisă de noi în Rusia, să facă cunoscut efortul depus pe frontul francez, să arate obligaţiile armatei ruse faţă de armata franceză.

Toţi vorbitorii se declară pentru ofensivă, pentru o acţiune viguroasă, pentru război. Soldaţii sunt entuziaşti. Sunt săltat şi purtat pe braţele întinse.

De Flers, pe care am fost surprins să-l găsesc aici, este vizibil amuzat.

Vom încheia seara (ce contrast) la prinţesa [Maria/Măriuca Cantacuzino], care prezidează, aşezată pe un fel de tron, cercul de prieteni fermecaţi de muzica lui [George] Enescu.

Domnul Enescu s-a întors din Franţa în România, la începutul războiului. Nu este doar un artist minunat. El este, de asemenea, un patriot foarte ferm. Spune că nu poate părăsi ţara în acel moment şi, fiind reformat, se străduieşte prin toate mijloacele să ajute armata, să o servească. El interpretează sonata *Primăvara* de Beethoven şi *Moartea* lui Tolstoi.

Miercuri, 17/ 30 mai 1917. ***Vizite de dimineaţă***. Rezolv cu Saint-Aulaire problema misiunii militare.

Convorbire cu [Jean] ***Nicolai***, căpitan, care a fost la [Direcţia] Muniţiilor pentru statistici interaliate. Îmi dă nişte note interesante cu privire la armata rusă.

---

[15] Cristache Ciolac (1870–1927), virtuoz violonist ţigan român. Despre viaţa şi cariera lui, vezi Viorel Cosma, *Lăutarii de ieri şi de azi*, ediţia a II-a, Editura „Du Style”, Bucureşti, 1996, p. 145–162.

Potrivit lui, un efort prin care s-ar da ofiţerilor o anume autoritate în comitete ar putea avea un efect miraculos. Mă avertizează în privinţa exagerării aduse în estimarea soldatului român. El este foarte surprins de lipsa de iniţiativă a acestuia din urmă. Un soldat bun – spune el – nu ar trebui să fie pasiv. Or, soldatul român este pasiv, extrem de docil, dar asta e tot.

Preşedintele Camerei Deputaţilor, Vasile Morţun[16], îmi atrage atenţia prin câteva explicaţii pe care nu i le-am cerut şi care mi-au permis să-l suspectez de o anume moderaţie faţă de Franţa, cel puţin de o atitudine din trecut pe care acum ar vrea să o corijeze. El deplânge faptul că în România nu au fost trimişi reprezentanţi de rang înalt, precum miniştrii. Nişte miniştri tineri, activi, cu chemare pentru un mare viitor diplomatic, ar fi oferit, pentru relaţiile franco-române, importante servicii. Germanii au trimis întotdeauna în România oameni de prim rang: Bülow, von Jagow şi alţii au trecut prin România. Ar trebui să facem ceva similar din partea franceză. De asemenea, ar dori să fie trimişi din când în când mari scriitori, oameni capabili să fie primiţi, să înţeleagă România şi susţină conferinţe. Apoi îmi vorbeşte din nou Germania şi îmi spune că unii dintre prietenii săi i-au criticat uneori relaţiile pe care a continuat, multă vreme, să le ţină în această privinţă înainte de declararea războiului. Am făcut-o – spune el – în acord cu domnul Brătianu. Nu era necesar ca [aceste relaţii] să fie complet arse şi astfel am pregătit marea lovitură, dar prietenii noştri nu înţelegeau.

Primesc, câteva minute mai târziu, conduşi de De Flers, câţiva profesori ai Universităţii. Ei nu îmi aduc numai sentimente de caldă simpatie, dar îmi spun într-o formă clară, ce metodă, ce metode ar putea fi folosite pentru a răspândi cultura franceză în România. În ştiinţă, în special, multe lucruri sunt deja făcute.

Discut puţin contradictoriu asupra acestui subiect cu doctorul Jean Cantacuzino[17], care îmi este reprezentat ca socialist al noului partid, ca un înfocat prieten al Franţei; dar el are o anumită rezervă, aerul un pic chiar şocat, când i-am amintit de anumite influenţe germane şi pentru că i-am spus că chestiunea era mai degrabă orientată spre partea franceză decât spre cea germană.

Cu siguranţă, nefericirea mea în această ţară este că nu m-am putut afla în armonie imediată sau intimă cu aceia consideraţi a fi prieteni fideli ai Franţei. Aceasta mi s-a întâmplat cu Take Ionescu, ale cărui mediocritate şi frivolitate îmi sunt de nesuportat, şi cu acest Cantacuzino, pentru care întreaga noastră misiune se felicită şi pe care eu, din păcate, nu am avut timp să-l cunosc prea bine, dar care a luat un aer uşor pedant şi vexat, insuportabil pentru lipsa sa de delicateţe.

Profesorilor le-au urmat preoţi ai armatei ruse. E o întâmplare comică a dimineţii. Preoţii armatei ruse veniseră să-l salute pe mitropolitul [Pimen Georgescu] din Iaşi. Cu o zi înainte sărbătoriseră *te deum*-ul la catedrală şi afirmaseră sentimente de simpatie faţă de România. Au făcut propagandă pentru ofensiva românească şi au exprimat speranţa că, în curând, boala de care suferă armata rusă va dispărea. Mitropolitul m-a luat cu el. La sosire şi plecare, am fost întâmpinaţi cu cântece religioase. I-am salutat în numele Franţei şi le-am spus speranţa mea că efortul lor de convingere morală, singurul pe care Biserica îl poate folosi, va fi eficient. Apoi le-am mulţumit.

Pentru a finaliza întâlnirea, ne fotografiem împreună.

După preoţi, îi primesc pe socialişti. Tocmai au înfiinţat un tânăr Partid al Muncii în România, prin despărţirea de Partidul [Naţional] Liberal Brătianu. Printre ei se numără deputaţii [Nicolae L.] Lupu, [Grigore] Iunian, [Ioan P.] Rădulescu[-Putna] şi [Mihai] Carp. De asemenea, aparţine acestui partid [George] Diamandy, pe care îl primesc separat, câteva momente mai târziu, un vechi tovarăş al generaţiei

[16] Vasile G. Morţun (1860–1919), publicist şi om politic român; primul deputat socialist în parlament (1888–1895); din 1899, membru al PNL (deputat, senator şi ministru în mai multe rânduri); ministru la Interne (1914–1916); din decembrie 1916, era preşedinte al camerei deputaţilor (refugiul la Iaşi).

[17] Ioan Cantacuzino (1863–1934), medic de renume şi om politic român; din 1907, director general al Serviciului Sanitar din România.

socialiste care precede imediat pe a noastră în Franţa, un prieten al lui [Marcel] Sembat, [Jules] Guesde etc. şi, de asemenea, pe dr. Ioan (Jean) Cantacuzino.

Partidul a fost format recent. Brătianu este îngrijorat. El îi atribuie formarea exclusiv ambiţiei ministeriale a membrilor săi. Pe de altă parte, preşedintele Camerei consideră că, în primul rând, influenţa revoluţiei ruse a dus la constituirea acestei formaţiuni şi deplânge faptul că, în momentul în care politica românească, în pofida unor îndelungate tradiţii, ar putea deveni independentă, se încearcă să cedăm [din nou] influenţei ruseşti.

Adevărul este că reformele întârziate, elaborate printr-un acord între Partidul Liberal şi Partidul Conservator, nu par a fi pe deplin satisfăcătoare. În plus, personalitatea domnului Brătianu şi a colaboratorilor săi începe să nu mai ofere încredere deplină elementelor avansate. Le este teamă să nu fie păcăliţi. De aici rezultă dezvoltarea unui program al socialismului naţional non-antidinastic. Toţi îmi declară că regele poate fi un foarte bun preşedinte de republică, că este democrat, dar din cauza acestei atitudini, el nu îl neliniştește pe Brătianu.

Am avut, trebuie să spun, o bună impresie asupra acestui partid, pe care ministrul nostru pare să îl favorizeze. Ar putea fi ceva nou pentru România şi este bine că Franţa este în acord cu el. Acest lucru, în orice caz, îl va stimula şi controla pe Brătianu.

Vizita lui [Camille] *Blondel*, fost ministru al Franţei la Bucureşti, care a fost poate oarecum calomniat. Cu toate acestea, situaţia lui cu ginerele său, un oficial român [Ioan Cămărăşescu], nu este foarte clară. Îi spun că, mai ales după război, va fi capabil să exercite o mare influenţă în România, cu titlu privat. Aici trebuie să-şi desfăşoare acţiunea.

Dejun la Cercul Militar. Un mic banchet politic, unde, pentru a evita o altă ocazie, pronunţ, poate prea mult, laude la adresa lui Brătianu. Se pare că Take Ionescu a fost alarmat.

După-amiază, *vizită la Spitalul francez*, instalat la Iaşi, după evacuarea Bucureştiului, condus de doamna [Yvonne] Blondel. Este vorba de un grup de surori aparţinând ordinului „Sf. Vincent de Paul, fiicele Sionului", de medici şi asistente francezi. E o mică lume extrem de devotată, care a dat dovadă de spirit de sacrificiu în perioada dificilă a evacuării. Vizităm câteva saloane cu bolnavi. Aceştia sunt convalescenţi, toţi cu umor, care ne salută cu imnul român sau cu urale.

Mare şedinţă solemnă la parlament. Discursul lui Brătianu, al preşedintelui senatului şi al preşedintele camerei. Acesta din urmă transmite ruşilor un avertisment care a fost remarcat.

Aclamaţii, ovaţii etc., intervenţii.

După sesiune, *o nouă conversaţie cu Brătianu*. Îmi dă ştiri recente primite de la Petrograd, impresiile proaste ale lui Kanovalov[18] despre anarhia din industria metalurgică, acordul care ar fi fost încheiat între [Émile] Vandervelde şi Kerenski privind scopurile războiului. Apoi, din nou, despre problema revizuirii tratatelor. Este foarte mişcat de incidentul italian Tereschenko-Carlotti[19]. De asemenea, despre atitudinea presei franceze faţă de România.

Se pare că, la Paris, interesele sârbeşti au început să se mişte şi că există o campanie împotriva pretenţiilor româneşti.

În continuare, *convorbire cu generalul Presan*, care îmi explică planul de operaţii, care, cu siguranţă, îmi face o impresie bună, atât pentru seriozitatea lui, cât şi pentru luciditatea lui de spirit.

---

[18] Aleksandr Ivanovici Konovalov (1875–1949), om politic („Cadet") şi unul dintre cei mai mari întreprinzători ruşi în domeniul textilelor. Membru al Blocului Progresist din cea de-a IV-a Dumă. Vicepreşedinte al Comitetului industrial-militar condus de Aleksandr Iv. Gucikov (1915–1916), după Revoluţia din februarie 1917, a devenit ministru al Comerţului şi Industriei în guvernul provizoriu. Membru activ al Lojii masonice „Marele Orient al poporului rus", după Revoluţia din octombrie/noiembrie a emigrat în Franţa, fiind liderul emigranţilor de stânga; ulterior, ajunge în SUA.

[19] Referire la incidentul produs între ministrul de la Afacerile Străine Mihail Iv. Tereschenko (5/18 mai– 25 octombrie/7 noiembrie 1917) şi ambasadorul italian Andrea Carlotti di Riparbella (13 februarie 1913–17 noiembrie 1917), în timpul celei de-a doua vizite a premierului Ion I.C. Brătianu în Rusia (mai 1917).

De asemenea, *îl văd pe generalul Şcerbacev*, care speră să atace în aproximativ trei săptămâni sau o lună.

Seara, *cină la regină*, în intimitate. Prezentarea fotografiilor. Seara cu familia regală. Divertismente şi unele superstiţii. Apoi am putut avea cu regele o discuţie despre Partidul Muncii. Această conversaţie îmi confirmă ideile sale democratice.

Plecare. Sunt salutat la gară.

Joi, 18/31 mai 1917. Călătorie de-a lungul Rusiei. [...]

Sursa: Journal de Russie d'Albert Thomas (22 avril–19 juin 1917), ed. Ioannis Sinanoglou, în „Cahiers du Monde russe et soviétique", vol. 14, nr. 1–2/janvier–juin 1973, p. 160–174.

Cu generalul Berthelot în vizită pe frontal din Moldova